

Édesapám, Tószegi Péter 1926. június 28-án született Hódmezővásárhelyen és 2008. március 28-án hunyt el Keszthelyen.

A visszaemlékezés Lendvai Beatrix diplomázó történészhallgató kérésére készült. Szakdolgozatának címe: A hódmezővásárhelyi Tanyai Tanulók Otthonának története 1938-1949. Végtelenül hálás vagyok, hogy rá tudta venni Édesapámat élettörténetének a megírására. Akkor még nem tudtuk, hogy szinte napra pontosan egy év múlva már nem lesz közöttünk. – Tószegi Zsuzsanna

Tószegi Péter: Életemről

Gyermekkoromról: a világirodalom számos tragikus gyerekkor témáját dolgozza fel megrendítő erővel, művészettel (Árvácska, Childe Harold stb.). Olyat nem ismerek, amely az én sorsomat tükrözné. Kínos szegénységbe születtem. Volt ugyan öt hold földünk, szép pár lovunk. A lovakat az első háborút követő román betöréskor elkobozta a román hadsereg. Apám a születésem után hamarosan szervi szívbajjal megbetegedett, teljesen munkaképtelenné vált. Apám betegsége volt minden bajunk, gondunk okozója. Az akkor általános pénztelenségben apám orvoslására ment minden fillérünk. Eladtunk egy tejesborjút ötven pengőért. Baray doktor egyetlen vizitért ötvenkét pengőt kért (amit már kölcsönből fizettünk) - talán azért, hogy úri rendelőjében csizmás paraszt többé elő ne forduljon. Éhezni ugyan nem éhezünk, a kenyérrevalót a föld megadta, de annál többet rongyoskodtunk s emiatt szégyenkeztünk. Apám lassú haldoklása tíz évig tartott. Tíz évig láttuk tehetetlen vergődését, halálfélelmét és az egykor szorgalmas parasztembernek a munkaképtelenség kiváltotta lelki gyötrődését.

Anyám városi lány volt, a paraszti munkához, életvitelhez nem értett, de ehhez az adottságai is hiányoztak. Testvérek ketten voltunk, de bátyám nem volt otthon, így rám maradt anyyi gond és erőlködés, amennyit elhinni sem lehet. Hatéves koromban én is iskolába cseperedtem. Tanyán laktunk, tehát tanyai iskolába, a felsőkopáncsiba íratlak. Elsős koromban hetvennégyen voltunk egy tanteremben: hat osztály, egy tanító.

Szerettem iskolába járni, de anyám ezt az időt megrövidítette. Október vége, november eleje előtt nem engedett iskolába, akkor is csak a tanító úr fenyegetésére. Dolgoznom kellett iskola helyett is. A palatáblát a bátyámtól örököltem, irkát, ceruzát a tanítóm adott. Könyvem nem volt, de nem is kellett: egyszeri hallásra sajátítottam el a tudnivalókat.

Felvételi vizsga, internátusi élet: "kisiklásom" a paraszti nyomorból a tanulás irányába egy nehéz próbatétellel kezdődött. A kor orvosi felfogása és gyakorlata szerint a szívbetegeket akkoriban cukros diétán tartották. Január végén (1938-ban) elfogyott a cukor, apám napi diétája. A legközelebbi bolt a városban volt, tőlünk jó nyolc kilométerre. Február másodikán indulnom kellett cukorért. Akkor iskolánk már "két tanerős" - de egy tantermes - volt. Mi, "felsősök" déli 12 órakor kezdtünk. Addig kellett a várost megjárnom. Dűlőutakon, sárban, vízben. Elindultam apám vőlegényi csizmájában, egy ócskástól vett, földig érő, rongyos vasutas köpenyben. A sár minden második lépésnél lehúzta a csizmát (bő volt az nekem), de mentem. Útba esett a Gyúló, a jó négyszáz méter széles, fél méter mély belvizével. A víz hártájéje persze, nem bírta meg, a csizmába felülről befolyt a jéghideg víz, a köpeny a vízben ázva több kilóssá nehezült. De elértem a várost, ahol - hitelbe - kaptam fél kiló cukrot, s délre

sikerült hazaérnem. Az átázott bőrcsizma megkeményedve csontig nyúzta a sarkaimat. Iskolába csak óriási fehér ronggyal a lábamon, anyám papucsába bújva tudtam elmenni. Hiába bújtam, a tanítóm észrevette, kifaggatott. Mint elmondta, neki is mennie kellett volna a városba, de visszafordult, feladta. (28 éves, délceg fiatalember volt.) Egy szomszédunk lóháton indult el, de ő is visszafordult. (Nekik nem volt haldokló apjuk.)

Esetem annyira megrendítette tanítómat (áldott emlékű Szénásy Gyulát), hogy elhatározta, engem mindenképpen taníttatni fog. Elgondolását már volt mire alapoznia, mert alig három héttel azelőtt egy - az egyházközség által rendezett nevelésügyi konferencián - már körvonalazódott a lehetőség megteremtése a gimnázium kebelében szegénysorsú, tehetséges tanyai gyerekek taníttatásához. Ezen a konferencián Szénásy Gyula előadást tartott "A mi tanyai értékeink" címmel - s ez az előadás jórészt rólam szólt.

Röviddel ezután - az útviszonyok némi javulása után - a Tanító úr felültetett a bicikli vázra, és bevitt a Gimnáziumba bemutatni, afféle mustraként: "hát erről a gyerekről beszéltem".

Még azon tavasszal, Pünkösöd napján már felvételiztünk is, a közben megalakult Tanyai Tanulók Otthonába. A felvételi vizsga a mai igényeket és felfogást is kielégítő, modern képességvizsga volt (bár ezt csak jóval később tudtam megítélni). Fogalmazás- és beszédképesség, hézagos mondatok kiegészítése, számsorok-számkombinációk megfejtése, memorizálás, tíz különböző idegen nyelvből vett szó megtanulása 5 perc alatt stb.

Amikor húsz évvel később Moszkvában felálltam a pulpitusra, hogy kandidátusi disszertációmot orosz nyelven, orosz tudományos bizottság és publikum előtt megvédjem, elmosolyodtam magamban, mert eszembe jutott, hogy ugyan mi is ez a próbatétel - a felkészültségemhez viszonyítva - ahhoz képest, amit a gimnáziumi felvételem jelentett az akkori értelmi és tudásszintemhez mérve.

A felvételi vizsga hatunknak sikerült. A vizsga megbízhatóságát igazolja, hogy mind a hatan jeles-kitűnő szintet tartva jutottunk el az érettségig.

Mindennapok az Otthonban: az első évet a gimnázium internátusában töltöttük, együtt a többi internista diákkal. A beilleszkedés nehéz, de rövid folyamat volt. Nem ismertük a komfort-eszközöket: a villanykapcsolót, a vízcsapot, a vízöblítést stb. Ez napok alatt rendeződött ugyan, de a rendszeres otthoni tevékenységhez, önállósághoz szokott fiúknak az internátus zárt fegyelme nehezen szokható volt. Diáktársaink nagy része előítélettel viszonyult a tanyai parasztok (milyen gyűlölettel tudták ezt a szót ejteni!), bugrisok, kanászok ellen. Még inkább megnyilvánult ez az iskolában. Esetemben ezt a helyzetet még fokozta rongyos megjelenésem. Jószemű nevelőink ezt felismerték és valamicskét segítettek rajtam. Szénásy tanító úrtól télikabátot, Bernáth tanár úrtól egy öltöny ruhát kaptam. Karádi tanár úr erkölcsi támogatást nyújtott, főleg az által, hogy engem tett meg "osztályfelügyelőnek" - elhelyezve az ügyvéd- és orvoscsemetéknek. Emellett barátokat szereztünk, sokan az öregebb diákok közül is törődtek velünk, főleg a cserkészcsapatban (Kristó-Nagy, Almási, Eusel-Rézső és a többiek).

Másodéves korunktól már önálló otthont kaptunk, a legendás Csengettyű utcai kántorlakást. Ekkor már tizennégyen voltunk.

Az önállósulás egyben minőségi változást is hozott életünkbe. Az Otthonban dolgoznunk kellett. Hetesi rend volt bevezetve, magunk fűtöttünk (a favágást is beleértve), takarítottunk, terítettünk, mosogattunk, törölgettünk. Nekem külön is sokat jelentett, hogy már a legelső félévemtől kezdve korrepetáltam-többnyire gyengén tanuló osztálytársakat, később kisebbeket is. A fizetség uzsonna volt és néhány fillér, amiből tudtam zsebkendőt, zoknit, sőt néha édességet is venni. (Tizenhárom éves voltam, amikor először vehettem csokoládét meg fagyaltot a számba.) Keresetemből még anyámnak is adhattam néhány fillért. Nekem az is nagy szó volt, hogy az Otthonból hétvégeken hazajárhattam dolgozni.

Az Otthont közadakozásból tartották fenn. Normális étkezési és életfeltételekhez jutottunk ezáltal.

Napi dolgainkat egy gondnoknő intézte, a felügyeletet Szathmáry tanár úr, illetve Bernáth tanár úr látta el. Főleg Bernáth Béla tartózkodott velünk, egy rendkívüli tanáregyéniség, kiválóan felkészült és hihetetlenül jószívű ember. (Később egyetemi tanár lett Pécsen.) Ő egyénileg is foglalkozott velünk, áldozott ránk: Apám temetési költségeit nagyrészt magára vállalta. Kerékpáros kirándulásokat szervezett (kerékpárt nekem ő adott hozzá). Egész mentalitásom életre szóló rendjét ő állította irányba. (Humánus, szabad gondolkodás.) Én sok törődést, gondoskodást kaptam igazgatóunktól, Varga Dezsőtől is. (Amikor a "Cseresnyés" történetét idézzük, őt mindig méltatlanul mellőzzük.) Sajnos, három kedves sorsformálóm a harmadik tanév után egyszerre hagyott el bennünket; Dezső bácsi nyugdíjba vonult, a másik kettő más iskolába távozott.

Közben felfedezett bennünket Németh László, majd Móricz Zsigmond, Erdei Ferenc - és sokan mások. "Híressé" lettünk. Otthonunk felvette a "Cseresnyés Kollégium" nevet.

Létszámunk évről évre gyarapodott (30 fölé emelkedett), a kántor-lakást kinőttük, megkaptuk a Holló utcai iskola épületét. Ekkor költözött hozzánk Szabó Kálmán felügyelő-tanárként, szülei pedig a gondnoki teendőket vállalták. Jött a háború. A bevonulási kötelezettség bennünket, legidősebbeket is érintett volna, de testületileg megtagadtuk Hitler szolgálatát, és nem vonultunk be. Átvészeltük a frontot baj nélkül. Azaz annyi bajjal, hogy a német hadsereg kórházként igénybe vette iskolánkat és kollégiumunkat, majd visszavonuláskor a kollégium teljes bútorzatát magukkal vitték.

Az újrakezdést magunk intéztük - de részben még a gimnáziumét is. Néhány idősebb diáktársunkkal együtt rávettük a nekünk igen kedves tanár ismerősünket, Vörös Mihályt, hogy a szovjet városparancsnoknál játssza meg az igazgató szerepét, és segítsen visszakapni az iskola és az internátus épületét. (Akkor már szovjet hadikórház működött bennük.) Ez sikerült. Az iskolát kitakarítottuk, a Cseresnyést részben az elhagyott kaszárnyából újrabútoroztuk, a két gimnáziumot "összecsaptuk" és 1944. november 6-án újrakezdtük a tanulást.

Az addig támogatásból, adományokból fenntartott Otthon egyszerre "padlóra" került, egyetlen fillér támogatást nem kaptunk. Munkát vállaltunk (répaszedést, kukoricatörést, fakitermelést). Ehhez Vörös Mihály igazgató úr szabadságot adott. Disznót hizlaltunk, de így is rengeteget éhezünk. Még a Horthy-érában létezett egy szociális támogatást nyújtó szervezet, az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA), ennek volt egy népkonyhája.

Onnan kaptunk maradék ételt (babfőzeléket), ami hűtés híján rendszerint már romlott volt. Örökösen betegek voltunk tőle.

A front után Vásárhelyre költözött Németh László. Szabó Kálmán fogságban volt, a felügyelő tanár szobája üres. Napokig sűrűltük, takarítottuk, mert természetesnek vettük, hogy hozzánk költözik, az "Ó" kollégiumába. Vártuk a vasútállomáson. Állandó őrseget szerveztünk. Néhány nap múlva döbbenet hallottuk, hogy már napokkal azelőtt megérkezett és a Kristó-Nagy családnál lakik. Ebben neki igaza volt - de hogy esett ez nekünk!

Megjegyzem: később sem látogatott meg bennünket egyetlen egyszer sem. Kaptunk azonban fiatal tanárokat, akik már inkább barátaink, mintsem tanáraink voltak: Halász Andort és Zentai Jánost. Széles látókörű, hatalmas műveltségű fiatal emberek voltak. Hogy nem haltunk éhen, az nekik is köszönhető, mert áldoztak ránk. Halász Andor az utolsó fillérjét is ránk költötte. (Halász Andor temetésén egyedül voltam jelen az egykori diákjai, pártfogoltjai közül.)

Németh László, Laci bácsi tanári módszeréről már rengeteget írtak. Ő maga is, mások még többet. Integrált ismeretanyagával, személyes varázsával egyszerűen lebilincselte, elképesztett. Engem különös szerencse ért, mert egy keveset dolgozhattam is vele. Nálunk is működött irodalmi kör, az ún. önképzőkör, amelynek Laci bácsi volt a tanár-elnöke, én pedig, nyolcadikos koromban, a diák-elnöke, feladatokat tekintve inkább titkára. Együtt dolgoztunk ki az éves foglalkozási tervet, értékeltük az egyes eseményeket.

Németh László így engem az átlagnál egy kicsivel jobban megismerhetett - ez azonban nem jelenti azt, hogy közelebb is kerülhettem hozzá. Ő - mint meg is írta - szigorúan tartotta a három lépés távolságot, egyetlen személyes vonatkozású kérdést föl nem tett, se rám, se a kollégiumra vonatkozóan. De ettől én még nem kevésbé csodáltam.

Pályaválasztásommal óriási csalódást okoztam neki is, iskolánknak is. A nyolc éven át kitűnően tanuló, kitüntetéssel érettségiző diák a Takaró Sándorok pályáját választja? Csak hogy az 1930-as, 40-es évek minden jövővel foglalkozó irodalma a paraszti nyomorról szól (Illyés, Móricz, Erdei, Féja, az összes népi író). Én ezeken nőttek föl, és ez volt a sorsom is. Úgy éreztem, engem ezért tanítottak. Jogosnak tartottam - és tartom -, hogy Laci bácsi mást, sokkal többet várt tőlem. (Igaz, neki fogalma sem volt arról, hogy én a gimnázium mellett még öt hold földet egyedül művelek). Már gyerekként, a cséplőgép mellett megfigyeltem, hogy amíg a cséplőcsapat húsz tagja ólajtókon tálalt szárazbab-levest eszik az eperfa alatt, addig a "gépész úr" (ugyanolyan parasztsuttyó, mint a többiek) paprikás csirkét ebédel a gazdával a gangon, fehér asztal mellett. A parasztságot megbecsüléshez, jóléthez juttatni nem a paraszttromantikusok receptje szerint kell, hanem tanítani, iskolázni kell őket. Ezt vállaltam s egész életemben ezt csináltam: mezőgépészetet tanítottam parasztfiataloknak.

Csak reméltem, hogy Laci bácsi később majd megérti, hiszen segítségemre jött a történelem is. Valami biztosan változott az ő felfogásában is - ezt mutatja a Mezőszilason róla készült film. Én csak egy rövid epizóddal tudom ezt megfejezni. Évekkel később Németh László egy rendezvényre Keszthelyre érkezett, felesége és Keresztury Dezső társaságában. Egyetemünk nevében én üdvözölhettem, már tanszékvezető egyetemi tanárként, rektorhelyettesként.

Szavaimat hallva, odafordult a feleségéhez: "látod, hogy öregszünk? Nemrég még tanítványom volt a professzor úr."

Testvérbátyám: négy évvel volt nálam idősebb. Nem tanult olyan könnyen, mint én, de bámulatos énekhangja volt. Se hangerőben, se terjedelemben nem hallottam nála jobbat. Anyám, aki bárónőnél és bankigazgatónál is szolgált, jól tudta, hogy kiutat a paraszti nyomorból csak a tanulás adhat. Bátyámat polgárba íratta. Fizetni nem tudtunk, így gyalog járt be a városi iskolába, napi tíz kilométert oda, tízet vissza. Kivéve a három téli hónapot, amikor a látási viszonyok lehetetlenné tették a sötétben gyaloglást. Így decembertől februárig én hordtam hetenként utána az élelmet. Télen, hóiharban, esőben, ködben, 6-8 kiló súlyt cipeltem tíz kilométerre, 9-10 évesen. Mire a bátyám a négy polgárit kijárta, több mint tízezer kilométert gyalogolt, én az elemózsiával ezerötszázat. Sándor bátyám a háborúban tényleges katona volt. 1944-ben a frontra került, és nem is jött többé haza. Anyám élete végéig siratta, leginkább azt fájlalta, hogy még a sírját sem tudni, merre van.

Professzorrá válás: mint említettem, egyetemre kerültem, felvételt nyerve a legendás Győrffy Kollégiumba. Dolgoztunk, tanultunk. Egyetemista éveim alatt velem több jelentős esemény történt. 1948-ban minisztertanácsi határozattal megszüntették a Magyar Agrártudományi Egyetem vidéki karait és az osztályszempontok szerint megrostált, maradék hallgatóságot (290 főt) a budapesti karra irányították. Egy minisztériumi főosztályvezető engem bízott meg azzal, hogy ennek a hallgatói állománynak - a rommá lőtt Budapesten - egyetlen hét alatt kollégiumot szervezzek. Megcsináltam. Két miniszter, Rajk László és Veres Péter segítségével.

Még abban az évben elvégeztem egy mezőgépkészítői szakmunkás tanfolyamot, és ezt hasznosítva traktorosként végig dolgoztam egy szezont Hajdúböszörményben. Ugyanebben az évben lettem az egyetem Áchim András népi kollégiumának az igazgatója. Közben szigorlatoztam is. A mezőgazdasági gépek tárgy szigorlata után a tanszékvezető professzor, Rázsó akadémikus meghívott a tanszékére első osztályú gyakornoknak. Boldogan elfogadtam, hiszen ez havi fizetéssel is járt. Professzorom ugyanakkor lehetővé (és kötelezővé) tette, hogy a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán vendéghallgatóként előadásokat hallgassak. Így egyszerre voltam kollégium-igazgató, egyetemi gyakornok és két egyetem hallgatója. Hogy ne unatkozzam, még meg is nősültem. 1950-ben diplomáztam, rögtön kineveztek tanársegéddé.

Egy év sem telt el, a sok változást újabb követte. Az akkori kormányzat elhatározta, hogy létrehozza a mezőgazdasági gépészmérnök-képzés intézményét - amit a mezőgazdaság nagyüzemesítése és rohamos technicizálása égetően szükségessé tett. Valakik az ügy felelősei közül engem szemeltek ki erre a feladatra, Áthelyeztek a Földművelésügyi Minisztérium szakoktatási főosztályára, ahol megkaptam a feladatot: egy teljesen új egyetemi szakma képzésének megszervezését. A kar létrejött, ma is működik. Jutalmul engem aspirantúrára küldtek a Szovjetunióba.

Hát ezt megint jól kifogtam. Már két gyermek apja voltam (a nagyobbik 16, a kisebbik 3 hónapos volt, amikor itt kellett őket hagynom), emellett még a két nagymamát is mi tartottuk el. Oroszul egy szót sem tudtam, még az ábécét sem ismertem.

Moszkvában is rosszul jártam. Akik a Lomonoszovra kerültek, egyszemélyes szobában laktak, menzán étkeztek, operába, színházba jártak. Én a témám miatt (gabona-betakarítás) a fő gabonatermő területen, a Kubányban kényszerültem dolgozni. Negyven fokos melegben, nem ritkán napi 30-40 kilométert gyalogolva, étlen, de főleg szomjan. (A területet víztelennek, "bezdvodnaja"-nak hívták.) Ha valaki, hát én megtanultam, hogy mi az a kolhoz. (Ami nálunk soha nem volt!) Felszerelésem egy szál ceruza és egy kockás irka volt. Ezzel kellett tudományt csinálnom - ötvenként kilósan, a szomjúságtól hallucinálva. Megcsináltam. Moszkvában aztán már jó dolgom volt, az utolsó évben mezőgépész hallgatókat is tanítottam.

Ötvenhatban jöttem haza, egy jó hónappal az "események" előtt. A mezőgépész karra kerültem, amelynek négy évvel korábban a szervezője voltam. Nem lincseltek meg, mint moszkovitát, hiszen ismerték a felfogásomat, kubányi "sztorijaimat". Sőt, megbízott tanszékvezető lettem. Kicsivel később megvonták tőlem a bizalmat, mert nem csatlakoztam az új pártvezetéshez, de szabad távozásomat lehetővé tették. Így kerültem Keszthelyre, ahol az agrárfelsőoktatást újjászervezték, és ahol a műszaki tanszék élén, nyugdíjazás miatt, üresedés volt. Itt lettem tanszékvezető, majd egyetemi tanár és két váltáson át rektorhelyettes.

Tanítványaink érték azt el, hogy a két háború közti Európa mezőgazdaságának sereghajtójából két évtized alatt Európa második legfejlettebb és legmagasabb műszaki színvonalú mezőgazdaságát mondhassuk magunkénak. Hatvanéves koromban, a nyugdíjkorhatárt elérve, megsejtve a közelgő változást, alkotó erőim teljében kértem nyugdíjaztatásomat. Egy volt Cseresnyés diák, az akkori Bethlen Gimnázium öregdiákja rombolásban részt nem vállalhatott.

Keszthely, 2007. március 27.

Prof. Dr. Tószegi Péter